

VÁZLATOK A MAGYAR MŰVÉSZET MŰLTJÁBÓL.

(Első közlemény.)

I.

Kazinczy Ferencz adalékai a magyar művészet történetéhez.

A magyar művészet történetének egyik legtanulságosabb fejezete kétségen kívül az lesz, mely az idegenbe szakadt magyar művészekről fog szólni. Szomorúan fog ez közviszonyaink sivársága mellett tanuskodni. Egyfelől a művészet minden ágában való rátermettsége a magyar ifjaknak, másfelől az érvényesülés elé gördülő leküzdhetetlen nehézségek hazánkban, rettenetes korképet tárnak elénk. Az, hogy művész-ifjaink magasabb kiképzetésüket csak Bécs vagy München művészeti Akadémiáin nyerhették el, a kisebb bajok közé tartozott. Nagyobb baj volt, hogy az odajutás egy-egy pártfogó pénzáldozata nélkül a lehetetlenségek közé tartozott. Ezt kikeresni, ennek kegyelem-kenyerét enni, sok olyan magyar ifjút tarthatott vissza a kifejlődésben, kiben önérzet, büszkeség hatalmasabban volt kifejlődve, mint a művészet szeretete. Ezek inkább lemondtak a művészet cultusáról, semhogy koldulókká kelljen előbb válniok; vagy félúton állapodtak meg, midőn a kezdetben szívesen nyújtott segítség a rögtöni nagy eredmények fölmutatása híján mind gyérebbé vált, vagy csak szemrehányások kíséretében érkezett meg.

Már abban a munkában is, melyet a magyar ifjú az idegen nyelv elsajátítására volt kénytelen fordítani, sok energia fogyott el. A művészi előleges képzettség fogyatékosága az energia másik részét vette igénybe, s így pl. a határozottan festői képességek elé annyi akadály gördült, hogy annak tovább fejlődése sokkal lassabban haladt, mint a kevésbé tehetségeseknél, kiknek nem kellett leküzdeni az előbb említett nehézségeket. Az ennek révén beállott önbizalom-csökkenés, valamint a pártfogók részéről jelentkező bizalom-hiány, mind oda munkáltak, hogy a magyar ifjú művészi kiképzése elé mind nagyobb akadályok gördüljenek. A ki elég szerencsés testi és lelki erővel rendelkezett és kibírta a nagy harcztot, tanulmányai befejezte után azonban még nagyobb válság elé került. Ha nemzeti érzése erős volt, haza jött — ha úgy fogta föl pályáját, hogy »a művész hazája a nagy világ«, akkor idegenben

maradt. Amabból aztán rendszeren a művészet napszámosa vált, emez hazát, anyanyelvet feledve, idegen országokban aratott műveivel babérokat és rakta zsebre az aranyakat.¹

Ha az a művész-nyomorúság, melyről Barabás beszél Emlékirataiban, oly nagy volt a fővárosban még a harminczas években is (pedig ez a kor a nemzeti föllendülés kora volt), elképzelhetjük, mennyivel nagyobb lehetett az a XVIII. évszázad végén, s a XIX. elején, midőn előbb a nemzet ópium-álmát aludta, később a Napoleon elleni coalitiós-háborúk embert és vagyont pusztító förgetege a nemzet szellemi erejét teljesen lekötötték, anyagi erejét pedig a tönk szélére juttatták.

Ilyen korban teljesen hiányoznak a szépművészetek kifejlesztésére szolgáló alkalmak és eszközök. Elmondhatni, hogy azok a legszerencsétlenebb teremtések, kik ily korban művészi hajlamokkal lelkükben jönnek a világra, és a kiket az erős nemzeti érzés eszményisége visszahoz a hazába, midőn hír, dicsőség, vagyon, önként kínálkozik az idegenben. Majd ha egykor ezt a szempontot nagyobb figyelemre méltatja a magyar művészet történetének eljövendő írója, akkor azok méltatásánál, kik hazajöttek, a hazai viszonyok akadályozó hatását épúgy nem fogja figyelmen kívül hagyni, mint viszont az idegenbe szakadtaknál a más országok kedvező közállapotainak fejlesztő erejét. De az igazság érdekében époly kevésbé lesz szabad azokat, kik künt maradtak, a hazafiatlanság súlyos vádjával sújtani, mint azok műveit, kik hazajöttek, egyedül a hazafiság szempontjából megbírálni. Mind a két csoporthoz tartozó művészek a kortörténeti háttér kifestése nélkül érthetetlenek fognak maradni, de a fősúlyt mégis a művészi értékre kell fektetni, s a hazafias érzés szép indítéka csupán az egyenlőminőség eseteiben fogja a mérleget annak a javára billenteni, ki a kedvezőtlen viszonyok ellenére is maradandót tudott alkotni.

Kortörténetileg bizonyára jellemző adat, hogy művészettörténeti érdekesség szempontjaiból régibb keletű czikk teljesen ismeretlen irodalmunkban annál, mely ily czímmel látott napvilágot 1790-ben a *Mindenes Gyűjtemény* hasábjain: *Mesterségek és Művészetekről*, valamint hogy a legrégebb könyv, mely a festészettel foglalkozik, ily czímmel jelent meg németül Vácztott 1795-ben: *Erinnerungen über das Gute und Vollkommene in der Malerei*.

A szépművészetekkel irodalmi úton való behatóbb foglalkozás tulajdonképen Kazinczy Ferencz nagy nevéhez fűződik. De e működés súlypontja leveleiben van, s így azt lehetne mondhatni, hogy Kazinczy közhatása a szépművészetek terén arra a kis, de válogatott körre szorítkozik, melylyel levelezésben állott. Tehát inkább magánjellegű s a publicitás akkori hiányossága miatt a

¹ V. ö. B. P. czikkével: Előadása a Bétsi Képző-művész Akademiába bevett tanítás módjának, és útmutatás: miképen lehessen valaki jó Képző-művész? (Tudom. Gyűjtemény 1822, IX. k. 59—85. l.) L. főként a 83—5. lapon mondottakat.

közízlés fejlesztésére csak kevés hatást tett. Egy véletlen eset alkalmul szolgált Kazinczynak arra, hogy a nyilvánosság elé lépjen egy cikkkecskével, melyben arra figyelmezteti olvasóit, hogy a »Mesterségek szeretete nem tanítómunkákból, hanem a remekeknek gondos szemlélésekből merítettik«. Ez okból megnevez egy-pár olyan helyet a hazában, a hol azok, »a kik a Mesterségek eránt vonszódást érzének, szemeiket gyakorolhatják, lelkeiket emelhetik«. E cikkkecske megírására, mely ily czímen jelent meg 1812-ben a *Hazai és Külföldi Tudósítások* hasábjain: *Festés, Faragás Nálunk...*, ugyanennek a lapnak egy régibb tudósítása adott alkalmat.

A »Szép Mesterségek« bécsi akadémiaja ugyanis évenként egyszor, Ferencz császár születése napján, kiállítást rendezett a harmadévesek műveiből, s ez alkalommal a legkiválóbb növények jutalomdíjakban részesültek. A büszkeség egy nemével emlegette a magyar újság 1812. évi 18-ik számában, hogy »ezen alkalmatossággal Historiai Képirásban a második jutalmat *Höfel* nevű Pesti fi nyerte el. Az Építő Mesterségben is ugyan a második jutalmat *Hupman* Magyar Országai fi nyerte el«. Ennek ötletéből aztán így fejezte be ez értesítést: miután több ilyen példánk van, sőt Bécsben az első mesterek között magyarok is találatnak, »méltán remélhetni, hogy Országunkban is lábra kap a Mesterség, tsak legyen Pártfogója«. ¹ Szerencsés dolognak mondhatjuk, hogy e jámbor óhajítás teljesülését be nem várva, Kazinczy Ferencz megírta föntebb jelzett cikkét s ezzel irányt jelölt ki közönségünknek, hogy művészi ízlését mily módon igyekezzék fejleszteni.

Részben azért, hogy magának Kazinczynak művészi ízléséről helyes fogalmat alkothassunk, részben meg azért, hogy felhozott adataival a további kutatást elősegítsük, bő kivonatban fogjuk adni ez első művészettörténeti érdekű cikket.

¹ A díjat nyert két magyarországi ifjú közül csupán Höfelre vonatkozólag találtunk közelebbi adatokat. Lehet, hogy Hupman neve hibásan van kizsedve s így hasztalan keresünk adatokat ezen név alatt. De még két lehetőség is előfordulhatott, t. i. vagy megakadt további pályáján ez a kérdéses Hupman, vagy meghalt, mielőtt maradandót alkothatt volna. Höfel Nep. Jánosról Wurzbach *Lexicona* (IX. k. 97—98. l.) azt írja, hogy Pesten született 1786-ban. Halála éve ismeretlen, csupán az bizonyos, hogy 1840-ben még élt. Mestere Krafft József volt, atyja a történelmi festőnek, Krafft Péternek. A bécsi szépművészeti akadémiának 1804-ben lett hallgatója, hol 1811-ben egy nagy és egy kis díjat nyert. (Az 1812-iki díjnyerésről nem emlékszik Wurzbach.) Olaszországi útjából visszatérve Bécsben telepedett le. Magyarországon lévő képei közül ezeket említi meg Wurzbach: 1. *Sz. Kristóf*, vaspléhre festve, Pest városa számára; 2. *Szent Márton*, főoltárkép; 3. *Páduai sz. Antal*, kisebb oltárkép a Fonsellben épült új templom számára; 4. *Sz. István*, oltárkép a palotai templomban; 5. *Corvinus Mátyás király* életnagyságú arczképe, Pest számára; 6. *Mária szeplőtelen fogantatása*, gróf Zichy megrendeléséből a varsányi templom számára. Ezen kívül megfestette *Pykker László* arczképét; továbbá 1826-ban a pinkafői templom számára két oltárképet készített.

Megemlítjük még, hogy öcsse, Balázs, a ki már Bécsben született (1792), mint rézmetsző és xylographus vált nevezetessé. (L. Wurzbach i. k. 93—97. l.)

1. Először a *pápai* templomot említi meg. Bár nem tartozik az ország legnagyobb templomai közé, »de szebb ízléssel épült, mint sok új nagy Templomaink; belső decoratiójára nézve pedig mind azokat, a melyeket ismerek, felülmúlja«. Ennek főoltárképét (Sz. István vértanu) Maurer Hubert bécsi tanár festette; a többi oltárokat pedig Krakker. E templomot gr. Esterházy Károly egri püspök építtette, de »tudatlan emberei a Maurer képen Vandalushoz illő vétket követtek el; valamivel kisebb lévén a ráma, melyet a Véső az alatt készíte, míg Maurer a Tableaun dolgozott, mint a megérkezett kép, későbbek voltak a képet megnyirbálni, mint Uroknak erszényét új rámának csináltatásával terhelni, s így némely figura oly formán jelen meg a képen, hogy a ki a történetet nem tudja, a Mívészt fogja vádolni«... Az oltáron lévő szobrok Prokóptól vannak.

Ajánlja aztán Kazinczy, hogy »a kit szerentséje Pápára vezérel«, vessen egy-két pillantást a tabernaculum zöld márványára is, »melly egy föld alatt Veszprémben talált régi oszlopból szeldeltetett. Oly szépségű zöld márványt ritkán fog látni«.

Az oldaltemplom oltárán egy gyönyörű Madonna függ, mely Kazinczy szerint mindazt elfeledtetí, a mit a szemlélő a templomban eddig csudált. A püspöktől tudta meg Kazinczy, hogy e képet Garampi cardinalis ajándékozta — de viszont Kazinczytól tudta meg a püspök, hogy ez egy Raffael-copia. »Tomkins által megszett reze a Purling Úr birtokában lévő Originálnak dolgozóasztalom fölött függ s nints oly borult momentuma életemnek, — írja a széplelkű Kazinczy — melyet fel ne derítsen«...

2. A *váczi* székesegyházról szólóban megemlíti, hogy ha az oly szegényesen nem volna befejezve, »mint a melly nagy idea szerint épülni kezdett, hasonlíthatatlan dísze volna a Hazának«. Mígazzi bíbornok a vatikáni Sz. Péter-templom hasonlatosságára építtette, s »a szép gondolatért szíves hálát érdemel«. Mily művészi lelket árulnak el Kazinczy nyilatkozatai, annak igazolására szóserint közöljük azok egyik legjellemzőbbjét. »Alig érzettem valaha magamat kisebbnek és nagyobbaknak, mint, midőn ennek tornáczában, véletlenül egy oszlop mellett megállottam, s az óriási nagyságú s testű oszlopon végig tekintettem. Ez első ifjúságomban volt, minekelőtte még a Bétsi szent Károly Királyi porticussát láttam volna.« Ez a korai lelkesedés végig kísérte Kazinczyt egész pályáján. Elmondhatjuk, hogy tudás és művészi ízlés dolgában senki őt a magyar írók közül még csak meg sem közelítette. Kisfaludy Károly ugyan gyakorlatilag is működött a festészet terén, de működése csak a tehetséges dilettans színvonalát érte el, elméleti tudásának mekkoraságáról pedig hasztalan keresünk leveleiben adatokat. Kazinczy művészi tudása elméleti tudástól támogatott szemléleten alapult s mint ilyen nemcsak pályatörő, hanem mint legkiválóbb szakértő e téren a legelső helyen joggal említhető. Jellemző, hogy a *váczi* templom festményeiről nem mer szólni;

bár kétszer is látta őket. De első ízben sietve nézhette meg, másodízben »alkonyodástájban« látta s ezen látogatás nyomán csak annyit említ, »hogy a színadás rajtok nem az a derült, nem az a vidám, melyet az Olasz iskola művein tsudálunk«. Megemlíti aztán, hogy mivel Migazzi a világ első templomának miniatur-másolatát akarta megalkotni, »melly igen illetet volna ezt a Templomot Copia Oltár-táblákkal ékesíteni, s a Nagy-Oltár felibe Raphaelnek Transfiguratióját, a két elsőkre pedig a Volaterrai Daniel Keresztről levételét s a Domenichino Szent Hyeoronimusát állítani, még pedig oly kezek által dolgozva, mint a Mengszé, Battonié!« . . .¹

Ha csak néhány főpapunknak lett volna az ízlése ily magas fokon, bizonyára templomi művészetünk hamarabb indul fejlődésnek.

3. Kazinczy meggyőződése szerint a *győri* templomnak nagyobb a híre, mint a becse. »Festett és öntött Oltártáblái — írja — méltók ugyan a megtekintésre, de aligha a czifra ajtókkal nem igyekeztek néki a legnagyobb díszet adni. *Maulpertsch* itt is sokat dolgozott s sokat mázolt. (!) Milly kár, hogy a Gazdagok fel nintsenek avatva a Mesterség titkaiba, s néha vakon követik, a mit más tanátsól, néha a magok phantasiájik által még nagyobb kárt tesznek, mint a tanátstalanok követésével!« . . .

4. A *várad*i templom szerinte mind nagyságával, mind pompájával imponál. Báró Patachich Ádám (később kalocsai érsek) mindenben ezt a két dolgot szerette »néha még a Szépnék kárával is«. A várad i nem veres, hanem »lángoló piros márvány vesztegetve van az oldaloltárokon«. Az architecturát, legalább belül, igen szépnék tartja Kazinczy, s az oltártáblák közt vannak szerinte jók és hibásak. A nagy oltárképe gyönyörű compositio s Rubensre emlékeztet »eltöltve sok figurákkal«, de a mennybeemelkedő szűz s az egész tableau színezése »nem olly szép, mint lennie illenék«. A kupolát Schröpf festette . . . »ha a kifejezés botsánatot nyerhetne — pokoli színekkel« . . .

B. Patachich, ki mint várad i püspök Bihar vármegye főispánja is volt, a megyegyűlés palotáját annyi képpel ékesítette, »a mennyit a falak elfogtak«. Mária Teréziának és Józsefnek arczképét Hickel festette. A Feszületet, Sz. Istvánt, Sz. Lászlót, Patachichét s »holmi allegoriat tableaukat, melyek alá a deákul szépen író Püspök maga írt két-két disztichont« szintén a fönt említett Schröpf készítette, ki Kazinczy szerint »nem vala ügyetlen rajzoló, de olajban is fresco festésként dolgozott«. Befejezőleg megjegyzi, hogy »ezen darabjairól, kivált a Feszületről, mely képzelhetetlenül grell, ijedve

¹ E templom építését gr. Esterházy Károly kezdette 1760-ban; egri érsekké történt kinevezése után Migazzi Kristóf folytatta 1762-ben és befejezte 1777-ben. Lásd a templom tanulságos leírását a következő című munkában: Vác. Írta dr. Tragor Ignác, Vác 1903. 32—39. lap.

szökik a szem a Theresia s Josef igen szép képeikre, mellyen mind az arcz, mind a leplezet [hihetőleg: draperia] bájoló.

Ugyancsak Nagyváradon, a »Kiszebbik Palotában« még két kép méltó Kazinczy szerint a »figyelmes tekintésre«. Az egyik a mostani Főispánnak, Erdélyi Cancellar Gr. Teleki Sámuelnek Hickeltől, a másik az egykori administratornak, jelenleg tárnokmesternek, Gr. Brunszvik Józsefnek Stundertől festett arczképe.

Hogy mennyire tudta Kazinczy azt, hogy a festői és irodalmi szempontot nem szabad az ítéletnyilvánításnál összezavarni, s hogy lényeg és külsőség egymástól elkülönítendő, azt záradékoló tett megjegyzése a legjobban igazolja. »Nem tartozik ide — írja gondos körültekintéssel — de gyönyörködve említem, hogy Stunder a Brunszvik képén el nem hagyta Seneca munkáját. Ezt festői tekintetből tán még kárhozzatni kellene, de bennünket örömmel tölt el. Boldog Haza, mellynek Nagyai (ilyen Teleki és Brunszvik, ilyenek voltak Pászthori és Mária Theresia alatt Referendarius Gróf Teleki Josef) ennek a Philosophusnak írásai által emelik, erősíték lelkeiket!«

A festő Stunder tán nem is gondolt arra, hogy e mellékes dologgal különösen jellemezze Brunszvikot, de Kazinczyban az író szeme azonnal észrevette, hogy ez akár szándékosan, akár szándéktalanul történt is, kitűnően jellemzi az illető férfiú gondolkodása módját és egész egyéniségét.

5. Templomaink közül még csak a *jászóiról* szól Kazinczy, melynek szerinte nagyobb dísz ad a Kracker [helyesebben Kracker] festése a templomban, mint a Sauberer András praelatustól 1790 körül épített »roppant Praepositura«, mert »nagy épületet kiki építhet, ha pénze van, de *Krakkert* pénzen nem teremünk«. Ezt a művészt a jászói prépost hozta hazánkba, de Kazinczy nem tudja megmondani, honnan. Mivel Wurzbach adatai szerint (XIII. k. 96—7. 1.) Kracker Csehországban működött állandóan, nagyon valószínű, hogy papi ajánlás révén, mint ismert templomi festő, innen került hazánkba.¹ Ő festette a jászói templom falait és oltártábláit is. »Ennek példáján lehet látni — írja Kazinczy — mint történhetett, hogy a rövid életű Raphael és a hosszabb életű Rubens, és mások, miként hagyhattak oly számos darabokat; mert egy ember élete rövid arra, hogy csak azt is végezhesse, a mit itt a Templomban látunk. Pedig *Kracker* ezen felül egyebet is festett, nevezetesen Stafeley munkákat is.« Magának Kazinczynak birtokában három ilyen Kracker-féle kép volt, még pedig 1. Martinuzzi bíbornoknak, 2. Gr. Eszterházy Imre primásnak egész testben és 3. Gr. Széchényi Pál kalocsai érseknek félttestben festett arczképe.²

¹ Kazinczy *Pályám Emlékezele* cz. emlékiratában (Abafi kiadása) (288 l.) azt mondja, hogy Kracker Morvából jött hozzánk.

² Az Országos képtárban két kép van tőle: 1. *Az utolsó vacsora.* (466. sz.) 2. *Aggnő macskával.* (922.sz.) L. a Leíró lajstrom 287. és 546—7. l.

Midőn Sauberer András praelatus meghalt, Kracker Egerbe tette át lakását, hol a Lyceum könyvtárának plafondjára a tridenti zsinat ülését festette, mely Kazinczy ítélete szerint »az ő mester-ségének koronája«. Később az egri érsek Bécsből Maulpertschet hozatta el azzal a czéllal, hogy majd vele festeti meg a Lyceum kápolnája plafondját. Alig szállt le a művész a szekérről, az volt első dolga, hogy megnézze a Krackertól festett képet s midőn meglátta, így kiáltott fel: Én ennyit nem tudok! »Maulpertsch nem tsak szerényen, hanem igazán is ítélte« — jegyzi meg szel-lemesen Kazinczy.

Egyébként Kracker Kazinczy szerint »más Oltártáblákat festett volna az Augustinusok Bétsi Templomokban«. ¹

Hazánk egyéb templomáról nem ír ezúttal Kazinczy, csupán azt jegyzi meg, hogy Gr. Keglevich József koronaőr, tornai főispán és Torna helységének földesura, a helység templomába Maurer Hubert által egy oltártáblát festetett. »Ki hinné — írja — ezt az éktelen helyet s Templomot látván, hogy ez Mestermívet bír, holott a Kassai aranyozott rézzel fedett tornyú Bassilica (!) egy Oltártáblát sem mutathat, melly meg nem érdemlené, hogy falusi Templomokba találtassék.« Ezek szerint, bár Kazinczy nem beszél külön a kassai templomról, idézett megjegyzésében benne van az, hogy mily kevésre becsülte művészi tekintetben a kassai templom oltárképeit.

Ez általános érdekű megjegyzéseken kívül igen becsesek Kazinczy ezen czikkének azon adatai, melyek egyes főuraink képtáaira, valamint a hazánkban egyeseknél található festményekre vonatkoznak. Ide jegyezzük ezeket is tanúságul és egy későbbi földolgozó munkájának megkönnyítése érdekében.

Első helyen az *Esterházy-féle képtárt* említi, megjegyezvén, »a ki Bétsbe felmegyen és a Mesterséget szereti, vétkezik, ha tekintetbe nem vészi«.

A gyűjtők közül (»a kik felől tudom«) megemlíti Gr. Koháry Ferencz Vice-Cancellart és Gr. Brunszvik József tárnokmestert.

»A Nemzetét szerető *Marczibány* mit teve e részben is, tudva van. Parányi erővel elhalhatatlan fényt vonsz magára *Tek. Fáy János* Úr Emődön Borsod vm., a ki fáradhatatlanul és tsudálást érdemlő szerentsével gyűjtögeti Galeriáját. Tavalý *Caracci Ágostonnak* két festését egy Magyar Országi Klastromból kapta, s azt köz haszonra Egerben nyitotta meg.« Megjegyzi aztán Kazinczy, hogy képtárak állítása temérdek pénzbe kerül. E szerint, a nélkül, hogy a mások érdeméből valamit le akarna vonni, bátran meri kérdezni: »Ki tett erejéhez képest többet?« ... Az egyes családok-

¹ Mind ez adatok, művészettörténeti szempontból véve is, már csak annál becsesebbek, mert legtöbbjéről tudomással sem bír Wurzbach többször idézett Lexicon. A Kracker I. Lukácsra vonatkozó ezen adatait egypárral kiegészítve, átvette aztán Kazinczy a *Pályám Emlékezetében*. L. id. kiadás 110—111. l.

nál meglévő festményektől nincs elragadtatva Kazinczy. »Nagy házainkban a mi festések vannak, azok tsak a luxus szüleménye, s a Brokantörök játéka. Izlet és előismeretek nélkül vásároljuk a mi a szemnek tetszik s a mit a csalfaság reánk tol. Ezek is ritka jelenségek.«

Megemlíti, hogy a legszebb két kép, a melyet magánosnál látott, a B. Orczy László palotájában függött. Mind a kettő Fischer »Udvari Kammer festő« munkája. Az egyik az Orczy-kert egy részletét, a másik »egy Budára tett kinézését adta elő«. A budai hegy és a Paulinusok kettős tornya »szépen nyúlt fel az estvéli meleg gőzből a képen«.

Kiváltképen a díszesen ráházott rossz arcképekkel nincsen Kazinczy megelégedve s a gúny hangján írja: »portraiteket aranyozott igen széles ráházokban függesztgetünk fel, s azt véljük, hogy valami szépet bírunk s nem látjuk, hogy az a lelketlen arcz, az a szederjes piros, az a barnába feketébe csapó fehér, bántja a szemet.« Midőn ezen megtévedés elszomorít, fölelevenedünk a kivételek láttára. Így Somogy vármegye Somsich arczképét Lampitól; Abauj megye a palotája számára az Orczy Lászlóét Oelenhayntól; a zemplénmegyei Szilvás Splényi Mihály arczképét Hickeltől; a zemplénmegyei Nagymihály a haza legszebb leányának, gr. Eszterházy Ferencz gyermekének, Gr. Sztáray Mihálynénak képét Weikardtól; Gróf Teleki József gyermekei ennek fejét s Széphalom egy férfi főt [t. i. a Kazinczy Ferenczét] Kreutzinger-től bírja. Jó tanácsként s talán szemrehányásul is azt írja Kazinczy, hogy »a kiknek erszények elbírja, azoknak nem a Pesten s másott tartózkodó, csillogó színekkel vakítani tudó fiatal emberek által, hanem Füger és Lampi s Kreutzinger által kellene magokat festetniök. Így, azon felül, hogy ábrázatjaik azoknak, a kiket velek a természet vagy a szív érzései öszve fontak, által adatnak, egyszersmind olly Mesterműveket is kapnak, melly egykor talán a Belvederben lél helyet. Nagyobb vesztegetés ezeket a kis Mesterkéket húsz arannyal fizetni, mint a nagyokat százzal« . . . Kár, hogy Kazinczy ezzel a véleménynyel egyedül állott, s egyes urak takarékosága azokat támogatta, kik szemrevalót igen, s elég olcsón is tudtak készíteni, de a magánosok képtárát megtöltötték művészileg teljesen értéktelen holmikkal.

A régibb arcképek közül szerinte »talán a legelső helyet érdemli« a Ráday Pálé és fiaé, az idősebb Ráday Gedeoné, Péczelen. Mind a kettőt Mányoki, a lengyel király udvari festője, készítette. »Arra a tetőre — írja — mellyen *Kupetzky* és *Mányoki* állottak, Magyar Festő még soha nem hágott, mert, hogy *Dürer Albert* Erdélyi fi volt volna, azt Gróf Ráday Gedeonnak elhinni minden tiszteletem s óhajásaim mellett is nem tudtam« . . .

E rövid áttekintés után megemlíti, hogy a »Faragás művei« [t. i. a szobrászat] közül alig említhet valamit, mert »azok nálunk igen ritka jelenségek«. De jogot érez arra, hogy Zaunernek Stoll-

ját és a Ceracchi Bornját (»mind a kettő márványban dolgozott búsztt«) megemlítse. Born ugyanis erdélyi fi volt, s a Stoll »búsztje« egy magyar asszonyságnak, özv. Gróf Zichynének, rendeléséből készült. »*Bosch* sok magyar férjfi és asszony főket bosszírozott, mellyek nagy részint (ha tudillik az nem kívántatott tőle, hogy a főket mostani ruhákkal s hajhordással dolgozza) valóságos Mesterművek.«

Dicsekvőleg említi, hogy a lipcsei festő-akadémia igazgatóját, Oesert is hazánk szülte. »Melly ok volt volna vele minél több darabokat dolgoztatnunk.« Ő hármat ismer tőle hazánkban: az egyik a pozsonyi luth. templomban áll; a második »egy tsak nem három lábnyi magasságú« nála van, a harmadik Fried Sámuel kassai senatornál. Záradékul egy magyar festőre hívja föl Kazinczy a közönség figyelmét a következő megjegyzések és dicséretes kíséretében: »*Balkay Pál* Úr, öt esztendőt töltvén Bétsben, a Belvederben sok szép daraboknak Copiáját dolgozta, és kintseit Kassán, hol most mulat, köz haszonra rakta ki. Barátsága engemet is némelly betses darabok birtokába tett. Ennek az érdemes Ifjúnak nevelését a Haza az ő, anyja testvérének, Mező-Kövesdi Pléb. és Prépost Szűr Ferencz Úrnak köszönheti. Melly szerentse azoknak, a kik Kassán megjelennek, a *Mengs* hatalmas musculaturájú Josefét, a *Mengs* szép Máriáját az isteni gyermekkel, *Guidónak* Ártatlanságát, *Corregiónak* veres öltözetű Szenvedőjét, *Furinónak* Kesergőjét, az *Angelica* Ossziani darabját, s néhány igen szép főt az Alföldi Iskolából mintegy tükörben ismét megláthatni.«

Jellemző Kazinczyra, hogy ezt az első, hazakerült magyar festőifjút végig kísérte festői pályáján, mint az levelezéseiből kiténik. Hogy nevesebbé miért nem válhatott, ezt egy más helyütt igyekeztünk kimutatni.¹ A korviszonyokban rejlő okok egyikéremásikára pedig ezen cikkünk bevezető részében utaltunk.

Kazinczy cikkének még csak a záradékat közöljük, hogy kitűnjék ebből: mi czélből írta a *Hazai és Külföldi Tudósítások*ba.

»Óhajtanám, hogy ez a sietve tett jelentés másokat arra bírna, hogy követnék példámat, és a mi szépet a Hazában látnak, ismérnek, hasonló jelentésben hozzák a t. Publicum tudásába; nevezetesen, hogy valaki velünk ismértetné meg a Bruckenthali Galériát, mellynek nagy kintsei vagynak. — *Stunder* felől; ki nékem barátom volt, és a Posonyi nagy Faragó felől [Oesert érti], kinek művei a Posonyi Szent Márton és a Győri Püspöki Templom oltárjain szemléltetnek, magam szóllok más alkalommal.«

A szépművészeti viszonyok körül való tájékoztatlanságot hazánkban tán mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy hasonló jelentést hasztalan keresünk többet folyóirataink hasábjain. A Brucken-

¹ L. az IK.-ben ily cz. cikkemet: *Balkay Pál festő életrajza*. 1902. 385—391. l.

thal-féle képtárról se írt senki s mi meg vagyunk győződve, hogy Kazinczy is csak hallomás útján hitte, hogy ott »kincsek« vannak összegyűjtve. Stunderről, Oeserről maga Kazinczy se írt külön, de rájuk vonatkozólag annyi becses anyag van együtt leveleiben, hogy ebből könnyű e két művész irodalmi arczképét megrajzolni.

Mind a kettőről egy más alkalommal írtunk Kazinczy levelezésének fölhasználásával.¹

II.

Kazinczy a Ferenczy-féle Csokonai-szoborról.

Kazinczynak a szépművészetekért való igazi, benső rajongását mi sem jellemzi annyira, mint az a körülmény, hogy bárhol fordult is meg, elsősorban a város művészi dolgai iránt kezdett érdeklődni. Midőn 1824 május 20-án Debreczenbe ér, leszállván szekeréről nem a lakására megy, hanem azonnal fölkeresi Sárváry professort s arra kéri, vezetné fel a Csokonai mellképe elé, »melyet a nemzet díszé Ferenczy István faragott Rómában.« A professor urat halaszthatatlan dolgai néhány perczig visszatartották, és Kazinczy »úgy ült ott, mint a ki tűhegyeken áll.« Végre elmentek, s nem sokára »a látni oly nyugtalanul vágyott s a vágyat oly igazán érdemlő mestermű« előtt állott. »Nem Csokonai — írja — s az nem is szükség, s Ferenczy Csokonait soha nem látta.« Finom megkülönböztetéssel írja aztán: »a plastica nem a hasonlóságot tette céljává, hanem a szépítést; s ez valóban szép fej. Ez vala. szükség. Éljen, éljen Ferenczy!«

Ebből a szempontból bírálja aztán az egész fejet. Kritikája oly finom, oly találó, hogy ilyet csak antikokon fejlesztett ízlés alapján lehet írni. Látszik, hogy a bécsi képtárakban tett többszörös tanulmányai nemcsak műtörténetbeli föltűnő járatosságát mozditották elő, hanem ítélőképességét is annyira kifejlesztették, hogy igazán alapos, máig is számottevő, önálló, határozott vélemény bátor kimondására tették őt nemcsak képessé, hanem igazán avatottá.

Erdélyi leveleiben így írja le a műbarát és műértő akribiájával ezt a mellszobrot. »A fej természeti nagyságú, s nem lenéz, mint az oly büszkők, melyeket magasan akarnak polczra állítani, hanem inkább fel, mint a melynek elrendeltetése az, hogy asztalon álljon. Az arcz gyönyörű bájos; az orr nemes; a száj szépmetszésű; a szemcsillag gyengén van kijegyezve s nem egészen vakon hagyatott. A hajfürtöknek szép a játéka. A borostyánág nem horizontális állásban keríti meg a főt, hanem felmegyen a fül mellett, s a

¹ Kazinczy F. és Oeser. (Budapesti Szemle 1907.); *Egy hazánkba szakadt dán festőről: Stunderről* (u. o. 1912.).

homlok közepén és együvé, mint az imperatorok fején látjuk. De óhajtottam volna, hogy a felöltött mente s dolmány maradt légyen el, a hogy a kravát egészen elmaradt; mert a nyak itt egészen meztelen. Meg nem foghatám mi indítá a mi Ferenczyket ennek a poetai s ennek a modern ízlésnek egyesítésére. Végre elhíttém magamat, hogy a bajusz (!) cselekedte. Szegény Csokonai! Ha te ezt tudod vala, nem növetted volna meg utolsó esztendeidben! Ferenczy tudta, hogy bajuszt szakál nélkül ott csak a Mirmillók hordának s a mente s dolmány által akará, úgy hiszem, motiválni, hogy a büszöt azzal a szőrrel adá. A mente felett kised részét látni a palástnak, mint a John rezén.

Elbájolva állék sok ideig a szépen gondolt, s igen szépen dolgozott fő szemléltében s óhajtottam volna hazánknak azt az ifjú lelkes művészt szívemre szoríthatni.

Mit fog ő adni ezután!»

De a mily lelkességgel szól magáról a szoborról, oly határozottsággal, bár teljesen kíméletes modorban itéli el a helyet, a hol a szobrot tartják s azt az üvegborítékot, a mely alá helyezték.

»De mindezekhez — írja — az iskola előljáróinak érdemlett védelmére egy-két szót kell mondanom azon hely és azon szokatlan s botránkoztató mód iránt, a hol és a hogy az alabastromból faragott s carrarai márványtalpú büszöt még most áll.« Elmondja, hogy a könyvtári helyiségbe tették, mely egy közfallyal két egyenlő részre van osztva. Csokonai feje jobbról és balról kapja a világosságot és árnyékot, helyesebben minden fény és árny nélkül áll ott. »A ki a dologhoz ért, tudja, hogy így a Ferenczy műve épen ott van, a hol lennie nem kellene.«

Ennél még irtózatosabb, hogy szegény barátját kalitkába zárták. Ugyanis egy lámpásforma tok alá dugták, hogy — a por ne lepje be!

Kazinczy szerint az ablak átellenében lévő fal mellé egy oszlopocskára kell majd állítani Csokonai mellszobrát. Az előljárók azonban attól félnek, hogy így valaki szennyet fog rajta ejteni, a mint valóban ejtettek is a felállításkor a bajusz jobb fele mellett.

E rövidke ismertetés révén fölhívta az olvasó figyelmét Ferenczyre, s a közönségét arra, hogy mily művészi becsű ajándékhoz jutott Debreczen városa egy magyar művész gavallérsága révén.

A közélet szereplői sorában nem hiszszük, hogy kivüle még egyet lehetett volna találni az idétt, ki oly szakértelemmel, oly művészi ízléssel tudta volna méltányolni hazánkban Ferenczy művészetét, mint Kazinczy Ferencz. A baj épen abban volt, hogy íróink sorában egyedül állt. Ez az alapos kritika nemcsak Kazinczy értékes sokoldalúságát helyezi kedvező világításba, hanem becses adalék a magyar szépművészeti kritika fejlődésének történetéhez is, mely kezdetben az antikok cultusának áll szolgálatában.

III.

Loyalitas és művészet.

Loyalitas és művészet — ezt a feliratot adhatjuk a legtalálóbban annak a kis cikknek, melyet Csató Pál írt a Pozsonyban megjelenő *Századunk* hasábjain e szerény czímen: *Művészet.* (1839. évf. 47. sz. 376. hasáb.) Ez a két szó ilyen kapcsolatban nem fordult még elő litteraturánkban. Emléke egy olyan magyar író nevéhez fűződik, ki kortársai részéről nem a legszebb emlékezetet hagyta hátra. Vörösmarty 1838-ban, Fábián Gáborhoz írott egyik levelében, az »országáruló, egész a czudarságig elkeseredett Csatót« emlegeti, 1839-ben Toldy Ferenczhez írott levelében pedig »elkiismeretlen rágalmazónak« nevezi. A Csató elleni polemikában Bajza intézett először heves támadást a politikai és írói jellemtelenség leleplezésére. Mindezt azért említjük meg, hogy megértsük: miként lehetett művészetet és szentimentalitással vegyes loyalitát kapcsolatba hozni egy művészeti hír keretében.

Herr bécsi lithographus, nagy, úgynevezett royal-íven, 51 magyar király arczképét adta ki »körben sorozva, úgy, hogy a felső félkör közepét a királyság megalapítója Szent István, az alsóét pedig dicsőségesen uralkodó Fejedelmünk, még amannak koronájával fején, még annak palástjával vállán foglalja el.« Így írja Csató. Eddig nincs semmi különös ez ajánlatban, de a következő sorok igazán — émelyítőek. »Úgy látszik a szent [t. i. Sz. István] dicsóult örömmel tekint le kérő, de vele ájtatosságban és kegyben oly rokon onokájára (!) s mintha alázattal imádná a mennyei gondviselést, mely ezt a már-már kilencz százados monarchiát (!) annyi viharok, veszélyek s csaknem gyógyíthatatlanoknak látszó csapások és sebek között oly ép, férfúi erőben megtartotta.« Megemlíti azután, hogy a többi királyok részint mellvagy arczképek, »részint csak futó ecsettel rajzolt vázolatok a legmeglepőbb s változatosb csoportokban állanak két felől.« A Habsburg-ház, a többieknél »erősebben van tartva s portraithűség tekintetében is a legkielégítőbb.« Ezt az a körülmény magyarazza, hogy Herr már egy külön lapon a Habsburg fejedelmi családot előbb is kiadta, s így ez a »kor közeledettségén kívül« ez okból is természetesebben és könnyebben esék. A képmegszerzését a szerzőtől, ki Bécsből e czélból Pozsonyba is lerándúl, ilyképen ajánlja Csató. »A jelen képnek, mely úgy is mint mű (!), úgyis mint pompás szobaékvény, de leginkább úgy, mint felséges Urunk ezen országgyűléseni személyes jelenlétének s mindenektől tapasztalt és magasztalt leereszkedő kegyének emléke (!!!) minden hazafiúi műbarátnak ajánlható«. Egy példány ára »chinai velinen« 8 frt., »francia fehérén« 6 frtra tétetett. A reklámmal sem marad adós Csató. Cikkét így fejezi be czikornyás magyarsággal. »Kedves hír leend talán egyszersmind az is, hogy

Herr úr e hó közepe táján Pozsonyba jövend s kőre metszett arc-képek készítésével foglalkodandik, miben különös tehetségét és jártasságát már több uraságok legnagyobb meglegedésökre használák.«

Ki volt ez a Herr, csak hozzávetőleg dönthetjük el. Wurzbach említést tesz egy Heer Faustin nevű lithographusról (*Biogr. Lexicon* VIII. k. 198. lap),¹ ki először az 1834. évi bécsi műkiállításán tűnt fel Fendi Péter egyik képének lithographiájával és 1840-ben más hét képével. Kiválóbb lithographiái Schindler, Fendi, Treml és Gauermann után készültek. De Wurzbach nem említi két olyan lithographiáját, melyekről viszont Csató úgy beszél, mint »igen ismert s becsült« dolgokról. Ezek egyike Doktor Fauszt, a másika Az abruzzzi (!) haramiák.

Sajnos nem tudjuk eldönteni: Csató tévedt-e vagy Wurzbach nem ismerte Herrnek ezt a két lithographiáját. Herr élete körülményeiről mit se tudunk. Hevesi Lajos az osztrák művészetről szóló művében még csak a nevét sem említi.

Egy dolog bizonyos: jó üzletember lehetett. Még le is rándult hazánkba, ha kilátása volt arra, hogy a magyar honfiak dynastikus lelkesedése révén egy kis jövedelemre tehet szert. Ha a Csató leírását hűnek ismerjük el, akkor ez a király-lithographia az osztrák kiadásnak csak magyarosított pendantja lehetett: jól talált Habsburg-családbeli képekkel az előtérben s a háttérben a »csak futó ecsettel rajzolt vázolatok«, ezek pedig mind magyar királyok voltak! Szent Istvánon is az lehetett a legjellegzetesebb vonás, hogy »dicsőült örömmel« (!) tekintett le egy kissé nagyon távoli unokájára, V-ik Ferdinándra! Ez a vállalkozás is mindenesetre tanulságos adalék ahhoz, hogy milyen jó piacznak tartotta egyes alkalmakkor Magyarországot Bécsnek még harmad-, negyedrangú művészete is, ha a loyális is belejászott a dologba!

BAYER JÓZSEF.

¹ Wurzbach szerint a kiállítás 1849-ik évi katalógusában már nem mint Heer, hanem Herr szerepel.